

Rok 2014

Ciekawe, chociaż niezbyt liczne, wydarzenia miały miejsce w roku 14 i jego wielokrotnościach występujących co 50 oraz 100 lat.

Przed stu laty rok 1914 to wybuch I wojny światowej – bogatej w wydarzenia i konsekwencje międzynarodowe. Ważny to także rok dla Polski i Polaków, którzy podjęli kolejne próby militarne i polityczne, by odzyskać niepodległość.

Przygotowania do wojny i tworzenie się sojuszy rozpoczęły się już w końcu XIX wieku, a zabójstwa króla Włoch Umberta I, prezydenta Francji Sadi Carnota, króla Serbii Aleksandra I, cesarzowej Austrii Elżbiety, prezydenta Stanów Zjednoczonych Williama McKinleya czy arcyksięcia Ferdynanda nie tylko powodowały zaognienie sytuacji międzynarodowej, ale także, jak w przypadku mordu w Sarajewie, tworzyły pretekst do wybuchu zbrojnego konfliktu. Po odrzuceniu przez Serbię drastycznego ultimatum Austria wypowiedziała wojnę Królestwu Serbii już 28 lipca, a 30 lipca Rosja ogłosiła powszechną mobilizację. Najbardziej agresywne Cesarstwo Niemiec wypowiedziało wojnę Rosji i Francji, a jednocześnie wojska niemieckie zajęły Belgię i Luksemburg.

Na froncie wschodnim Niemcy odnoszą zwycięstwo pod Tarnobrzegiem w rejonie Grunwaldu, co potraktowano jako rewanż za wiktorię Jagiełły. Trzeciego dnia wojny wojska niemieckie bez powodu zbombardowały Kalisz, które to wydarzenie przejmująco opisała Maria Dąbrowska w *Nocach i dniach*. Rosjanie zaatakowali teren Galicji i doszli do Gorlic, gdzie rozegrała

się jedna z największych bitew tej wojny, a do dzisiaj upamiętniają ją cmentarze poległych w rejonie gorlickim.

W listopadzie front zachodni ustalił się nad Marną i przybrał formę walki pozycyjnej. Natomiast do wojny zaczęły przystępować kolejne państwa. Flota turecka zaatakowała wybrzeża Rosji, a w listopadzie Rosja, Anglia i Francja wypowiedziały wojnę Turcji. Do wojny przeciwko Niemcom włączyła się Japonia, a następnie Portugalia. Włochy, Chiny i Stany Zjednoczone dołączyły do niej w kwietniu 1917 roku.

Dla nas ważne były losy ziem polskich i udział Polaków w wojnie. Legiony w pierwszej fazie występują w sojuszu z Austrią i walczą z wojskami rosyjskimi. Znaną bitwą pod Łowczówkiem, Rokitną, Rarańczą, Kostiuchnówką. Wojsko polskie tworzone jest także w państwach koalicji i we Francji, dekretem prezydenta w Rosji, rozwija się werbunek w stanach Zjednoczonych i w Kanadzie, gdzie działa Andrzej Markowski. We Francji tworzy się błękitna armia pod dowództwem generała Józefa Hallera. Sprawa niepodległości Polski staje się aktualna, swoje propozycje zgłaszają Niemcy i Austria, a także Rosja i w końcowej fazie wojny Stany Zjednoczone w orędziu pokojowym prezydenta Wilsona. Ważne są także polskie dążenia: tworzenie struktur Polskiej Organizacji Wojskowej, Straży Obywatelskiej w Warszawie, powołanie Tymczasowej Rady Stanu, a w Paryżu Komitetu Narodowego Polskiego z inicjatywy Romana Dmowskiego. Działa także powołana przez państwa centralne Rada Regencyjna oraz utworzona w grudniu 1916 roku Tymczasowa Rada Stanu.

Wojna przyniosła wiele zniszczeń i strat zarówno wśród ludzi, jak i zasobów materialnych. Zwłaszcza tam, gdzie walki lub okupacja trwały dłużej, jak w północnej Francji czy na ziemiach polskich. W wyniku wojny powstały nowe państwa po rozpadzie dawnych zaborczych imperiów jak Austria czy Rosja. Niepodległość uzyskały: Polska, Finlandia, Litwa, Łotwa, Estonia, Czechosłowacja, Jugosławia jako królestwo SHS Serbów, Chorwatów i Słowenów, a także Węgry i Islandia, która uwolniła się z zależności od Danii. Swoją niepodległość ogłaszała także Ukraina, ale nie udało się jej tego stanu utrzymać. W wojnie zastosowano nowe środki techniczne i rodzaje uzbrojenia: lotnictwo, czołgi, radiotelegrafię, łodzie podwodne, lotniskowce, a także gaz, którego używali Niemcy na froncie zachodnim. Wojna spowodowała zmiany ustrojowe i ożywiła ruchy rewolucyjne w Rosji, Niemczech, na Węgrzech, a także w Turcji i Austrii.

Wydarzenia wojenne, straty i cierpienia znalazły swoje odbicie w sztuce, zwłaszcza w literaturze, publicystyce, pamiętnikarstwie, a także w archi-

tekturze pomnikowej i cmentarnej, głównie w formie grobów nieznanych żołnierzy i pomników czczących ofiary wojny.

Wojna rozpoczęta w 1914 roku stała się także naturalnym zakończeniem XIX wieku z jego społeczno-ekonomicznym rozwojem, nauką i kulturą. Od wojny 1914 roku rozpoczął się w społecznej świadomości wiek XX, a niepełne 14 lat przed jej wybuchem przyjęto jako naturalną kontynuację poprzedniego wieku.

Bezpośrednie lata przed rozpoczęciem zbrojnego konfliktu stanowiły dwa istotne jubileusze obchodzone w Rosji i Niemczech. Było to 300-lecie dynastii Romanowów, od wyboru w 1613 roku Michała na tron cesarski po rezygnacji polskiego królewicza Władysława Wazy i wycofaniu się polskiej załogi z Kremla.

Drugi jubileusz to stulecie bitwy narodów pod Lipskiem w 1813 roku, od 16 do 18 października, w czasie której zginął ranny książę Józef Poniątkowski, mianowany w czasie walk marszałkiem Francji. Prusy jako sojusznik Napoleona zdradziły go i zdecydowały o klęsce, którą uwieczniono pamiątkową wieżą w Lipsku, cerkwią prawosławną pamięci poległych Rosjan i halą stulecia we Wrocławiu. Dziwnym jest tolerowanie tej ostatniej nazwy w polskim Wrocławiu, co uwłacza naszej godności i wierności Napoleonowi, a jest pruską formą upamiętnienia zdrady.

Ważną datą jest dla nas rok 1814, gdy do Paryża wkroczyły wojsko rosyjskie i ich sojusznicy, a Napoleon abdykował i zawarto pokój zwany paryskim, 30 maja. Francja powróciła do granic z 1792 roku zgodnie z zasadą legitymizmu przyjętą na Kongresie Wiedeńskim, co jednak nie dotyczyło granic Polski i nastąpił kolejny rozbiór naszych ziem zwanych Królestwem Warszawskim. Było to dwieście lat temu, co Niemcy uczcili jako stulecie w 1913 roku i przygotowali się do kolejnej zaborczej wojny o podział Europy i świata.

Rok 1814 był dla Francji feralny także z tego powodu, że tysiąc lat wcześniej zmarł ich wybitny władca Karol Wielki, który panował 42 lata i stworzył nowe cesarstwo zachodnioeuropejskie, koronując się w roku 800 w Rzymie. Było to wielkie imperium z zachowaniem autonomii Państwa Kościelnego jako ojcowizny świętego Piotra. Tysiąc lat po zgonie Karola Wielkiego upadło cesarstwo Napoleona. Rok 14 okazał się dla Francji niekorzystny i przynosił dalsze niepowodzenia.

W przeglądzie wydarzeń z lat 14 warto przyjrzeć się bliżej współczesności. Co wydarzyło się 50 lat temu, a więc w roku 1964 w Polsce i na świecie? Pół wieku temu odbyły się słynne XVIII Igrzyska Olimpijskie w Tokio, gdzie rozpoczęła swoje triumfy Irena Kirschenstein-Szewińska w biegach

krótkich oraz skoku w dal. Polscy bokserzy zdobyli trzy złote medale: Jerzy Kulej, Józef Grudzień i Marian Kasprzyk. Wydaje się, że to było tak niedawno, a minęło już 50 lat.

W polityce ważnym wydarzeniem było odsunięcie od władzy w Związku Radzieckim Nikity Chruszczowa. Sekretarzem generalnym KPZR został Leonid Breżniew, a premierem Aleksiej Kosygin. W innych państwach również zaszły zmiany przed pół wiekiem: Lyndon B. Johnson został prezydentem Stanów Zjednoczonych w normalnej kadencji po wyborach. W lutym utworzono pierwsze stadium Unii Europejskiej przez połączenie Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali z Europejską Wspólnotą Gospodarczą i Euratomem. W Stanach Zjednoczonych w kwietniu otwarto w Nowym Jorku Wystawę Światową, a we wrześniu zakończyła pracę Komisja Warrena badająca okoliczności śmierci prezydenta Johna F. Kennedy'ego. W 1964 roku nastąpiło też kilka zgonów znanych osób. Zmarł wieloletni prezydent Indii Jawaharlal Nehru, jeden z twórców niepodległości tego państwa; w Stanach odszedł generał Douglas MacArthur dowódca sił amerykańskich w czasie wojny w Korei; w Polsce zakończyli życie Aleksander Zawadzki oraz Ksawery Dunikowski; w Związku Radzieckim zmarła Wanda Wasilewska – autorka kontrowersyjnych powieści *Ojczyzna*, *Tęcza*, *Ziemia w jarzmie*, twórczyni Związku Patriotów Polskich z ZSRR.

Pokojową Nagrodę Nobla przyznano Martinowi Lutherowi Kingowi, a w Polsce intelektualiści wyrazili protest wobec cenzury i polityki kulturalnej w słynnym „Liście 34”. Są to dzisiaj znane i cenione wydarzenia, a miały miejsce przed 50 laty, o czym często zapominamy, tracąc poczucie czasu.

W roku 2014 obchodzono 150 rocznicę powstania styczniowego, które wybuchło w 1863 roku, ale przed 150 laty miały miejsce ważne dla powstania wydarzenia: w kwietniu aresztowano Romualda Traugutta – naczelnika powstańczego rządu i wojska, a 5 sierpnia został stracony w Cytadeli Warszawskiej. Władze zaborcze ogłosiły carski nakaz uwłaszczeniowy i wprowadziły reformę szkolnictwa z wyraźnym celem rusyfikacji młodzieży. Podjęto także akcję likwidacji części klasztorów. W 1864 roku urodził się w Cedzynie pod Kielcami Stefan Żeromski, autor *Szyfowych prac*, *Wiernej rzeki*, *Popiołów*, *Przedwiośnia* i innych cenionych utworów, z których wiele miało pozycje lektury szkolnej w okresie międzywojennym i powojennym. W ostatnich latach Żeromski stał się mniej aktualny, a obchody 150-lecia jego urodzin miały charakter lokalny.

Wcześniejsze jubileuszowe rocznice sprzed 50 i 100 lat warte są przypomnienia. W czasie, gdy wojska koalicji antyfrancuskiej likwidowały Cesarstwo Napoleona, a monarchowie podjęli obrady na Kongresie Wiedeńskim,

Anglicy zaatakowali Stany Zjednoczone, zajęli Waszyngton i spalili Kapitol. Nie udało się im zburzenie nowego państwa, ale zniszczeń pozostawili sporo. W tym samym roku Francis Scott Key ukończył przyjęty przez kongres hymn Stanów Zjednoczonych *The Star-Spangled Banner*, który obok *Marsylianki* i *Mazurka Dąbrowskiego* należy do hymnów nowej epoki i głosi demokratyczne idee.

W 1814 roku na terenie cesarstwa rosyjskiego urodzili się znani twórcy: poeta Michał Lermontow, drugi obok Aleksandra Puszkina wybitny poeta romantyczny, autor *Bohatera naszych czasów* i słynnego wiersza *Śmierć poety*. Sam też zginął w pojedynku – takie to były czasy. Jego rówieśnikiem był Taras Szewczenko, ukraiński twórca wywodzący się z pańszczyźnianych chłopów.

Ważnym wydarzeniem w Polsce było przed 250 laty postanowienie sejmu konwokacyjnego z 1764 roku przed elekcją nowego króla, po zgonie Augusta III. Postanowienia sejmu realizował Stanisław August Poniatowski – nowy i ostatni władca na polskim tronie, a obejmowały one także utworzenie Szkoły Rycerskiej, organizację teatru i reformy gospodarcze oraz administracyjne i edukacyjne. Postanowienia Sejmu czteroletniego i Konstytucja 3 Maja to echa i powinności z propozycji konwokacyjnych 1764 roku.

Inne wydarzenia z dziejów Polski to sprowadzenie zakonu jezuitów w 1564 roku, czyli 450 lat temu, a pięć lat później – w 1569 roku – uchwalenie unii lubelskiej i inkorporacja ziem ukraińskich do Korony.

Pięćset lat temu, w 1514 roku, Moskwa zawarła przymierze z Habsburgami skierowane przeciwko Polsce, która znów za rządów Zygmunta Starego nawiązała zerwaną wcześniej unią z Litwą. Sojusz polsko-litewski budził niepokój księstw rosyjskich, a zwłaszcza Moskwy, która od 1420 roku popierała przeciw Polsce Krzyżaków, po kolejnej wyprawie Jagiełły szlakiem grunwaldzkim, zwanej wojną głodową, z 1414 roku. Sześćset lat temu nastąpiło skromne powtórzenie wiktorii grunwaldzkiej, w rok po unii w Horodle, która stale budziła niepokój rosyjskich księstw z Moskwą na czele.

Innym ważnym polskim wydarzeniem jest powołanie w 1364 roku Uniwersytetu w Krakowie przez króla Kazimierza Wielkiego. Było to 650 lat temu. Powstała pierwsza wyższa uczelnia w Polsce. Jednocześnie w tym roku odbył się kongres krakowski upamiętniony słynną uczną u Wierzyńska. Data powstania uniwersytetu jest dla nas szczególnie ważna i wskazuje na wczesne zainteresowanie nauką w Polsce. Uniwersytety w Wiedniu i w Niemczech (w Heidelbergu) powstały później. Jeden z najstarszych uniwersytetów to Oxford powstały w 1214 roku, czyli 800 lat temu, ale to w dalekiej Anglii, gdzie pięć lat wcześniej utworzono Uniwersytet w Cambridge

(w 1209 roku). Na kontynencie za najstarszy uznaje się Uniwersytet w Bolonii założony w 1119 roku, czyli prawie 900 lat temu. Do najstarszych należy uniwersytet w Paryżu otwarty w 1200 roku i Padwie z 1022 roku.

Za najstarsze znane wydarzenie w Polsce w roku 14 uznaje się pisanie kroniki przez Galla Anonima w 1114 roku. Przyjmuje się, że Gall zaczął pisać ją w 1113 roku, a ukończył w 1117. Wcześniejsze wydarzenia w naszej historii to chrzest kraju w 966 roku, czyli 2048 lat temu i wojna Mieszka I z Wieleciami, która wybuchła w 963 roku, a więc 2051 lat temu, co uznaje się za najwcześniejsze wydarzenie w naszej historii. W historii powszechnej występuje więcej wydarzeń z roku 14 lub 64. Najwcześniej, bo w 64 roku naszej ery, zostali uśmierceni w Rzymie apostołowie – św. Piotr i św. Paweł. Miało to miejsce za rządów cesarza Nerona, a w tym samym roku historycy odnotowali wielki pożar Rzymu. W 114 roku Rzym dokonał aneksji Armenii, a cesarz Trojan po wojnie z Partami przyłączył nowe prowincje: Mezopotamię i Asyrię.

W czasach starożytnych rok 14 nie występował zbyt często jako czas ważnych wydarzeń. Dopiero w 864 roku odnotowano przyjęcie chrześcijaństwa przez Bułgarów, a w 1014 roku klęskę Bułgarów w bitwie z wojskami bizantyjskimi w wąwozie Strumy. Po bitwie zwycięscy osłepili 15 tysięcy jeńców.

W roku 14 i 64 zarejestrowano urodziny wybitnych osób z nauki i sztuki. W 1564 roku urodzili się William Szekspir i Galileusz. Genialny dramaturg i uczony astronom. Szekspir to znakomity autor *Hamleta*, *Króla Leara*, *Makbeta*, *Snu nocy letniej*, *Otella* oraz licznych kronik i sonetów. Galileusz to wielki uczonek: matematyk, astronom, fizyk, eksperymentator, twórca praw mechaniki, obrońca i popularyzator teorii Mikołaja Kopernika. Spośród wielu innych osób urodzonych w 14 roku należy jeszcze przypomnieć Wincentego Okonia, wybitnego pedagoga, dydaktyka, leksykologa, historyka wychowania i teorii kształcenia, wieloletniego członka Polskiej Akademii Nauk, nauczyciela nauczycieli i dydaktyków, autora wielu prac tłumaczonych za granicą, także w Japonii. Stale wznawiany i rozszerzany był jego *Słownik pedagogiczny*. Wincenty Okoń, urodzony 22 stycznia 1914 roku, osiągnął sędziwy wiek i doczekał promocji ponad 70 swoich doktorów.

Niestety w roku 14 i 64 wielu wybitnych zakończyło życie. Nie tylko św. Piotr i św. Paweł, Karol Wielki i Romuald Traugutt, ale także w 1564 roku Michał Anioł i Jan Kalwin, w 1614 roku El Greco, zaś w 1964 roku Jawaharlal Nehru i Ksawery Dunikowski.

Józef Pólturzycki